

دانشکده علوم انسانی و اجتماعی

گروه حقوق

پایان نامه جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته حقوق خصوصی

عنوان

ماهیت حقوقی تنزیل اسناد تجاری ، شرایط ، احکام و آثار آن در حقوق ایران

استاد راهنما

دکتر رضا سکوتی

استاد مشاور

دکترسید محمد تقی علوی

پژوهشگر

عبدالکریم اوزمانی

بهمن 89

فهرست مطالب

چکیده فارسی

مقدمه

صفحه

- 1- بیان مسئله 1
- 2- سولات تحقیق 4
- 3- پیشینه تحقیق 5
- 4- روش تحقیق 6

فصل اول: کلیات و مفاهیم

- 1-1- سند 7
- 1-1-1- مفهوم سند 7
- 1-1-2- انواع سند 7
- 1-1-2-1- سند رسمی 8
- 1-1-2-2- سند عادی 8
- 1-1-3- وجه افراق سند رسمی و عادی 8
- 1-1-4- اسناد تجاری 9
- 1-1-4-1- مفهوم اسناد تجاری 9
- 1-1-4-2- طبقه‌بندی اسناد تجاری 11
- 1-1-4-3- اسناد تجاری به معنای خاص 12
- 1-1-4-4- اسناد تجاری خاص در قوانین موضوعه 13
- 1-1-4-5- اوصاف اسناد تجاری 14
- 1-1-4-5-1- وصف تجریدی 14
- 1-1-4-5-2- وصف تنجیزی اسناد تجاری 15
- 1-1-4-5-3- وصف شکلی در اسناد تجاری 16

- 17.....1-1-4-5-4-4- وصف تبعی
- 18.....1-1-4-5-5-5- وصف قابل انتقال
- 18.....1-1-4-6- جایگاه اسناد تجاری در میان اسناد
- 19.....1-2-2-1- تنزیل
- 19.....1-2-1- معنای لغوی تنزیل
- 20.....1-2-2-2- معنای اصطلاحی تنزیل
- 21.....1-2-3-3- انواع تنزیل
- 21.....1-2-3-1- تنزیل اولیه
- 21.....1-2-3-2- تنزیل مجدد
- 22.....1-2-4-4- کاربردهای تنزیل
- 22.....1-2-4-1- ارزیابی طرح‌های سرمایه‌گذاری
- 22.....1-2-4-2- تأمین اعتبار
- 23.....1-2-5-5- تنزیل مجدد به عنوان یکی از سیاست‌های پولی
- 23.....1-2-6-6- نرخ تنزیل
- 24.....1-2-7-7- بازار تنزیل
- 25.....1-2-8-8- سابقه تنزیل در حقوق ایران
- 27.....1-2-9-9- اسناد قابل تنزیل
- 27.....1-2-9-1- خصوصیات اسناد قابل تنزیل

- 27.....قابلیت ظهر نویسی 1-1-9-2-1
- 28.....متضمن تعهد نقدی..... 2-1-9-2-1
- 28.....وعده دار بودن..... 3-1-9-2-1
- 28.....انواعی اسناد تجاری قابل تنزیل و غیر قابل تنزیل..... 2-9-2-1
- 29.....اسناد تجاری قابل تنزیل..... 1-2-9-2-1
- 29.....برات..... 1-1-2-9-2-1
- 30.....سفته..... 2-1-2-9-2-1
- 30.....چک..... 3-1-2-9-2-1
- 32.....اسناد تجاری غیر قابل تنزیل..... 2-2-9-2-1
- 32.....اوراق بهادار..... 1-2-2-9-2-1
- 32.....اوراق قرضه..... 1-1-2-2-9-2-1
- 33.....سهام شرکت‌ها..... 2-1-2-2-9-2-1
- 34.....اسناد مبین حق عینی..... 2-2-2-9-2-1

فصل دوم: ماهیت حقوقی تنزیل

- 36.....نظریه اول: قرض همراه با وثیقه..... 1-2
- 42.....نظریه دوم: قرض همرا با حواله..... 2-2
- 45.....نظریه سوم: انتقال طلب..... 3-2
- 48.....نظریه چهارم: بیع دین..... 4-2
- 49.....بیع..... 1-4-2

- 49.....مفهوم بیع.....1-1-4-2
- 49.....تعریف بیع از دیدگاه فقها.....1-1-1-4-2
- 50.....تعریف بیع از دیدگاه حقوقدانان.....1-1-1-4-2
- 51.....شرایط اختصاصی مبیع.....2-1-4-2
- 51.....مال و مالیت داشتن مبیع.....1-2-1-4-2
- 52.....معنای لغوی مال.....1-1-2-1-4-2
- 52.....مفهوم حقوقی مال.....2-1-2-1-4-2
- 54.....مالیت.....3-1-2-1-4-2
- 56.....بیع اموال غیرمادی.....3-1-4-2
- 56.....بیع اموال غیر مادی از نظر فقها.....1-3-1-4-2
- 57.....ادله قائلین به لزوم عین بودن مبیع.....1-1-3-1-4-2
- 58.....ادله قائلین به عدم لزوم عین بودن مبیع.....2-1-3-1-4-2
- 60.....بیع اموال غیرمادی از نظر حقوقدانان.....2-3-1-4-2
- 62.....حکم بیع دین.....2-4-2
- 62.....دین.....1-2-4-2
- 63.....معنای لغوی.....1-1-2-4-2
- 63.....معنای اصطلاحی.....2-1-2-4-2

- 64.....مفهوم دین از نظر فقها.....1-2-1-2-4-2
- 65.....مفهوم دین از نظر حقوقدانان.....2-2-1-2-4-2
- 66.....ذمه.....2-2-4-2
- 67.....بیع دین از نظر فقها.....3-2-4-2
- 68.....نظریه اول:صحت بیع دین فقط به مدیون.....1-3-2-4-2
- 69.....نظریه دوم:صحت بیع دین به مدیون و ثالث.....2-3-2-4-2
- 69.....صحت بیع دین حال.....1-2-3-2-4-2
- 71.....صحت بیع دین به ثالث و عدم لزوم پرداخت تمام آن.....2-2-3-2-4-2
- 72.....صحت بیع دین به ثالث و لزوم پرداخت تمام آن.....3-2-3-2-4-2
- 73.....بیع دین از نظر حقوقدانان.....4-2-4-2
- 74.....حکم بیع دین در تنزیل.....3-4-2
- 74.....مفهوم دین پولی.....1-3-4-2
- 75.....ماهیت حقوقی اسناد تجاری.....2-3-4-2
- 76.....ماهیت حقوقی اسناد تجاری از نظر فقها.....1-2-3-4-2
- 77.....ماهیت حقوقی اسناد تجاری از نظر حقوقدان.....2-2-3-4-2
- 78.....نظر مورد اختیار.....3-2-3-4-2
- 80.....نتیجه بحث.....4-2-3-4-2

- 82.....4-4-2- اوصاف تنزیل
- 82.....1-4-4-2- معین بودن عقد تنزیل
- 83.....2-4-4-2- معوض بودن عقد تنزیل
- 83.....3-4-4-2- عهدی یا تملیکی بودن عقد تنزیل
- 84.....1-3-4-4-2- دیدگاه فقها در مورد عهدی یا تملیکی بودن تنزیل
- 85.....2-3-4-4-2- دیدگاه حقوقدانان در مورد عهدی یا تملیکی بودن تنزیل
- 87.....4-4-4-2- تشریفاتی بودن عقد تنزیل
- 89.....5-4-4-2- لازم بودن عقد تنزیل

فصل سوم: شرایط، احکام و آثار تنزیل

- 90.....1-3- شرایط تنزیل اسناد تجاری
- 91.....1-1-3- شرایط عمومی صحت تنزیل
- 92.....1-1-1-3- قصد و رضای طرفین
- 94.....2-1-1-3- اهلیت طرفین
- 96.....3-1-1-3- مورد معامله تنزیل
- 100.....4-1-1-3- جهت معامله
- 101.....1-4-1-1-3- ربا در تنزیل
- 101.....1-1-4-1-1-3- معنای لغوی و اصطلاحی ربا

- 101.....انواع ربا.....3-1-4-1-1-3
- 102.....شرایط تحقق ربای معاملی3-1-4-1-1-3
- 104.....نظر قانونگذار ایران راجع به ربای معاملی.....4-1-4-1-1-3
- 106.....شرایط اختصاصی تنزیل.....2-1-3
- 106.....شرایط تنزیل کننده.....1-2-1-3
- 107.....شرایط سند قابل تنزیل.....2-2-1-3
- 107.....حاکی بودن مفاد اسناد از بدهی ناشی از معاملات تجاری.....1-2-2-1-3
- 109.....متعلق بودن اسناد تجاری به واحدهای تولیدی،بازرگانی و خدماتی.....2-2-2-1-3
- 110.....واحدهای تولیدی.....1-2-2-2-1-3
- 110.....واحدهای خدماتی.....2-2-2-2-1-3
- 112.....واحدهای بازرگانی.....3-2-2-2-1-3
- 113.....تجاوز نمودن سررسید اسناد تجاری از یک سال.....3-2-2-1-3
- 113.....قبولی برات توسط برات گیر.....4-2-2-1-3
- 114.....احکام تنزیل.....2-3
- 113.....مدارک لازم برای تشکیل پرونده تنزیل.....1-2-3
- 113.....مدارک لازم برای پرونده تنزیل در صورت داشتن سابقه تنزیل.....1-1-2-3

- 113.....2-1-2-3- مدارک لازم برای پرونده تنزیل در صورت نداشتن سابقه تنزیل.....
- 115.....2-2-3- نرخ سود.....
- 116.....3-2-3- نحوه محاسبه و پرداخت بهای اسناد تنزیل شده.....
- 117.....4-2-3- شروط ضمن عقد تنزیل.....
- 117.....1-4-2-3- شرط ضمانت تنزیل کننده از محال علیه سند.....
- 120.....2-4-2-3- شرط خسارت تأخیر تأدیه.....
- 121.....3-4-2-3- شرط وکالت بلاعزل.....
- 123.....4-4-2-3- شرط صلح برای رفع تنازع احتمالی آینده.....
- 124.....3-3- آثار تنزیل.....
- 124.....1-3-3- تملیک طلب.....
- 126.....2-3-3- انتقال تضمینات.....
- 126.....3-3-3- رابطه بانک و تنزیل کننده.....
- 127.....4-3-3- رابطه بانک و محال علیه.....
- 128.....5-3-3- رابطه بین تنزیل کننده و محال علیه.....
- 129.....6-3-3- رابطه بین بانک و ضامن.....
- 130.....نتیجه تحقیق.....
- 133.....فهرست منابع.....

پیوست ها

- 142..... پیوست 1- مجوز شورای نگهبان برای تنزیل
- 143..... پیوست 2- آیین نامه موقت تنزیل اسناد و اوراق تجاری (خرید دین)
- 145..... پیوست 3- دستورالعمل اجرایی تنزیل اسناد و اوراق تجاری (خرید دین)
- 151..... پیوست 4- در خواست و تعهد نامه بیع دین (تنزیل)
- 152..... پیوست 5- پیش نویس قانون جدید عملیات بانکی بدون ربا

چکیده انگلیسی

مقدمه

1- بیان مسئله

اعطای تسهیلات، بخش مهمی از عملیات هر بانک را تشکیل می‌دهد این قسمت از فعالیت‌های بانکی از لحاظ اقتصادی حائز اهمیت است. یکی از عملیات کوتاه مدت بانکی در ارائه تسهیلات، تنزیل اسناد تجاری است. تنزیل معانی مختلفی دارد از نظر بانکداری عبارت است از «خرید نقدی طلب مدت دار به مبلغ کمتر از مبلغ اسمی»، زیرا اسناد تجاری (براتی) می‌توانند وسیله‌ای برای کسب اعتبار قرار گیرند؛ به این صورت که بستانکاری با فروش کالا یا خدمات، براتی از بدهکار گرفته می‌تواند بدون این که سر رسید آن را تغییر داده باشد به مبلغ مورد نظر دست یابد. البته وصول سند نه از متعهد بلکه از بانک و در پی عمل تنزیل به حیثه وصول در می‌آید. عمل تنزیل مهمترین عمل بانکی است، بازرگانان با توسل به عمل تنزیل اعتبارات لازم را برای تأمین خریدهای به وعده و نسیه خود بدست می‌آورند و آنها انتظار نمی‌کنند تا خریدار کالا بدهی‌های خود را بپردازند و قبل از سر رسید اسناد وجه آن را از بانک دریافت می‌کنند (صقری، 1380، 35-38).

اهمیت این ابزار از آنجاست وقتی که اوراق بهادار تجاری نظیر سفته، برات و چک در بازار پول رسمی (بانک) قابلیت تنزیل را نداشته باشند تأمین نقدینگی روزمره مورد نیاز واحدهای اقتصادی و تجاری از طریق بازار پول غیر رسمی به عبارتی از طریق تهیه پول از افرادی که پول خود را به مباحه می دهند صورت می گیرد و معمولاً در اطراف هر بنگاه اقتصادی و واحدهای تجاری تعدادی از این وام دهندگان وجود دارند. به همین سبب تا زمانی که اسناد تجاری قابل تبدیل به پول نباشند نه تنها مشکل نقدینگی و کمبود «سرمایه در گردش» بنگاههای اقتصادی و بازارهای ایران لاینحل باقی خواهد ماند، بلکه همواره موجب پیگیری سیاستهای انبساطی پولی (فرجی، 1378، 170-175) و در نتیجه متورم شدن اقتصاد پولی کشور می گردد. با وجود این، مشکل نقدینگی بنگاههای اقتصادی با تزریق دائم پول به اقتصاد از طریق افزایش پایه پولی و رشد نقدینگی میسر نیست (توتونچیان، 1375، 156) چرا که اگر همه امکانات بانک مرکزی و دولت در خدمت تأمین کسری «سرمایه در گردش» مورد نیاز واحدهای صنعتی و تجاری قرارگیرد باز هم نیاز به پول در این گونه فعالیتها مرتفع نخواهد شد؛ زیرا اولاً همواره فروشهای مدتدار وجود دارد و اسناد بهادار تجاری همیشه جزئی از دارایی بنگاهها محسوب می گردد، ثانیاً اعتبار تنزیل اسناد تجاری در نظام بانکی معمولاً شرایطی بر بنگاههای اقتصادی تحمیل می کند تا آنها محدوده فروش مدتدار را با اعتبار بانکی خود تطبیق دهند و الزاماً چون ضامن اوراق تنزیل شده در بانک، واگذارنده آنهاست. لذا بنگاههای اقتصادی در معاملات مدتدار احتیاط لازم را به عمل می آورند تا عملیات تجاری خود را با کسانی انجام دهند که اسناد تجاری آنها معتبر باشد و به اعتبار تجاری واگذارنده اسناد تجاری آسیب نرساند. لذا ساختار روابط تجاری و مالی از استحکام لازم بر خوردار می شود و سفته، براتهای و اخواسته و چک های برگشتی کاهش می یابد. همین امر ضرورت مطالعه و تحقیق را در این زمینه مورد توجه قرار می دهد که در ادامه به طور اجمالی به بررسی این ابزار در سایر کشورها و قبل از انقلاب و بعد از آن اشاره می شود.

در نظام بانکی ربوی مؤسسات پولی در واقع واسطه هستند، واسطههایی که وجوه پس انداز کنندگان را تحت عنوان بدهکاری خویش به آنها دریافت می کنند و آن گاه این وجوه را در قالب

بستانکاری خود به وام گیرندگان می‌دهند. در این نظام از دیدگاه سپرده گذاری تمامی نظام بر رابطه دائن و مدیون استوار است، لذا از دیدگاه حقوقی اعطای تسهیلات کوتاه مدت از جمله وام و اعتبار و تنزیل بر رابطه دائن و مدیون استوار است. در نظام مبتنی بر بهره‌موسری^۱ تنزیل اسناد تجاری در شمار عملیات عادی بانکها است. در کشورهایی مانند فرانسه و انگلستان بانک‌های خاصی از جمله سپرده و مؤسسات تنزیل عهده دار این عملیات می‌باشند (هدایتی و همکاران، 1378، 4-12).

در ایران تا پیش از انقلاب اسلامی، نظام بانکی بر پایه اصول نظام اقتصادی سرمایه داری و بر اساس هدف‌های سود جویانه سرمایه گذاری خصوصی و خارجی پایه گذاری شده بود. در نتیجه تنزیل اسناد تجاری به عنوان یکی از عملیات رایج بانک‌ها با توجه به قوانین پولی و بانکی کشور مصوب 1339 و 1351 ه.ش² بوده و صرفاً مطابق شیوه معمول در نظام بانکی ربوی بوده است. به دنبال پیروزی انقلاب اسلامی، لزوم استقرار نظام اقتصادی اسلامی به عنوان یکی از ضرورت‌های اساسی کشور مطرح شد. مهم‌ترین اقدام عملی در این جهت می‌توانست ریشه کن کردن ربا از سیستم بانکی کشور باشد. به همین منظور شورای پول و اعتبار در سیصد و نود و دومین جلسه خود، مورخ سوم دی ماه 1358 تغییراتی در ساختار نرخ بهره بانکی به تصویب رساند که از سال 1359 به مورد اجرا گذاشته شد. ولی این اقدام نمی‌توانست تغییرات چندانی در سیستم گذشته بدهد بطوری که مقدار بهره‌ای که به سپرده‌ها پرداخت می‌شد با در صد کمتری با عنوان جدید «حد اقل سود تضمین شده» همچنان برقرار گردید. نهایتاً در سال 1361 لایحه عملیات بانکی بدون ربا در جهت حذف بهره و انطباق عملیات بانکی با موازین اسلامی تقدیم مجلس شورای اسلامی شد که در تاریخ 1362/6/8 ه.ش. به تصویب رسید. در نتیجه با توجه به این قانون و آیین نامه مربوطه، بهره به طور کلی از عملیات بانکی کشور حذف شد.

1- ماده 32 قانون پولی و بانکی کشور مصوب 1339 ه.ش و مواد 13 و 34 قانون پولی و بانکی کشور مصوب 1351 ه.ش مجلس شورای ملی.
2- هجری شمسی.

در قانون جدید ابزارهای اعطای تسهیلات عمدتاً در تبصره ماده 3 ذکر و در آیین نامه اجرایی قانون مذکور و همچنین دستورالعمل‌های مربوطه تشریح گردیده‌اند، ماهیت اساسی ابزارها در نظام نوین بانکی مبنی بر عقود اسلامی، معاملات و قواعد شرعی و نتیجتاً محور بهره از سیستم بانکی است. بانک به عنوان وکیل سپرده‌گذاران عمل کرده و به نیابت از ایشان و براساس یکی از عقود اسلامی نیاز مالی ایشان را برطرف می‌کند. (نمازی و توتونچیان، 1375، 52).

از جمله تسهیلات اعطایی کوتاه مدت جهت تأمین منابع مالی مورد نیاز واحدهای تولیدی، بازرگانی و خدماتی تنزیل اسناد و اوراق تجاری متعلق به این واحدها طبق ضوابط مربوطه است، مجوز این امر توسط بانک‌ها آیین نامه موقت تنزیل اسناد و اوراق تجاری (خرید دین) و مقررات اجرایی آن است که در چهار صد و هفتاد و یکمین جلسه مورخه 1361/8/26 شورای پول اعتبار به تصویب رسیده و متعاقباً در شورای نگهبان مطرح و با اکثریت آراء مغایر موازین شرعی و قانون اساسی شناخته نشده است.

مجاز شدن تنزیل نزد فقها به عنوان یکی از ابزارهای اعطای تسهیلات به دلیل استفاده از آن در قالب یکی از عقود خاص بنام «بیع دین» است. ولی علی‌رغم این امر به دلیل شبه ربوی که وجود دارد استفاده از آن در سال 1367 متوقف گردید و از اواخر سال 1381 استفاده از این ابزار توسط بانکها، از طرف بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران مجدداً مطرح گردید و در حال حاضر بانکها با توجه به سرمایه خود می‌توانند اقدام به تنزیل اوراق تجاری مشتریان خود نمایند (هدایتی و همکاران، 1378، همان، 245).

در مجموع با توجه به مطالب ذکر شده، باید اذعان کرد امروزه تنزیل اسناد تجاری یکی از مهم‌ترین ابزار اعطای تسهیلات است، که بعد از پیروزی انقلاب اسلامی به دلیل شبهاتی که در ماهیت آن وجود دارد از این ابزار کمترین استفاده شده است. در این تحقیق اقدام به بررسی این عمل بانک می‌شود که به چهار فصل تقسیم شده است؛ فصل اول راجع به کلیات و مفاهیم است و در فصل دوم به

بررسی ماهیت حقوقی این عمل پرداخته شده و فصل سوم آن را به شرایط و احکام و آثار این عقد اختصاص داده شده است.

2- سؤالات تحقیق

1- ماهیت حقوقی تنزیل اسناد تجاری چیست؟ عقد است یا ایقاع؟ و در صورت عقد بودن، عقد عهده‌ای است یا تملیکی؟

2- هر عمل حقوقی با توجه به ماهیت خود دارای شرایط عام و خاص است، تنزیل اسناد تجاری دارای چه شرایطی می‌باشد؟ و رویه بانک‌ها در این خصوص چیست؟

3- آثار و احکام تنزیل اسناد تجاری چیست؟

3- پیشینه تحقیق

در مورد موضوع پایان نامه حاضر تا کنون تحقیقی جامع بصورت پایان‌نامه یا کتاب نوشته نشده است. ولی بصورت خیلی مختصر در سه مقاله تحقیقاتی صورت گرفته است که فقه به جنبه فقهی مسأله توجه داشته‌اند؛ مقاله‌ای تحت عنوان: «تنزیل مجدد و اوراق قرضه» در مجله تخصصی «فقه اهل بیت» از آقای سعید فراهانی به چاپ رسیده است که در این مقاله به صورت مختصر اقدام به بررسی فقهی تنزیل مجدد به عنوان یکی از سیاستهای پولی بانک مرکزی نموده و در نهایت با توجه به دیدگاه امام خمینی در مورد تحریم ربا، آنرا نوعی قرض ربوی و باطل میدانند. و در مقاله‌ای دیگری تحت عنوان: «نگاهی به مباحث اقتصادی و فقهی تنزیل» آقای سید عبدالحمید ثابت، بصورت مختصر اقدام به بررسی تنزیل و تنزیل مجدد کرده و بدون بررسی ماهیت حقوقی آن، شرایط، احکام و آثار حقوقی آن، بحث را پایان می‌دهد؛ ایشان نیز صرفاً از دیدگاه فقهی به مسأله توجه کرده است. مقاله‌ای دیگری تحت عنوان: «خرید و فروش پول، تنزیل سفته و استفاده از حیل‌های شرعی با تأکید بر دیدگاه‌های امام خمینی و شهید مطهری» توسط محسن خزرعلی نوشته شده که ایشان نیز از دیدگاه فقهی به بحث تنزیل پرداخته و در نهایت آن را یک نوع قرض ربوی و محکوم به بطلان می‌داند. در تحقیقان

ذکر شده در بالا فقط بحث فقهی بیع دین را مطرح کرده‌اند و به بررسی اسناد تجاری قابل تنزیل - بررسی ماهیت آن در نهادهای مشابه، احکام و آثار آن پرداخته نشده است، ولی در تحقیق حاضر اقدام به بررسی ماهیت حقوقی تنزیل اسناد تجاری، نوع سند تجاری که قابل تنزیل می‌باشد و در نهایت بعد از روشن شدن ماهیت حقوقی آن، شرایط احکام و آثار خاص آن را مورد بررسی قرار داده‌ایم و در پایان اقدام به نتیجه‌گیری نموده‌ایم.

4- روش تحقیق

مطابق شیوه معمول در علوم انسانی در این پژوهش نیز روش کتابخانه‌ای روش معمول برای دستیابی به یافته‌ها است که با مراجعه به کتابها و مقالات مختلف موجود مرتبط با موضوع اعم از حقوقی و فقهی و اقتصاد و فیش برداری از آنها اطلاعات لازم جمع‌آوری و ارائه خواهد شد.

فصل اول: کلیات و مفاهیم

1-1- سند

قبل از بیان هر مطلبی لازم است با توجه به موضوع تحقیق مفهوم سند روشن شود و بعد از آن به ذکر تقسیم بندی اسناد و بیان مفهوم اسناد تجاری و اقسام و جایگاه آن در میان اسناد اشاره شود.

1-1-1- مفهوم سند

سند، در لغت به معنای «آنچه بدان اعتماد کنند» آمده است (معین 1371، 1929). و در اصطلاح حقوقی سند عبارت است از «هر نوشته‌ای که در مقام دعوا یا دفاع قابل استناد باشد» (م. 1284 ق.م). نوشته را علی‌القاعده، در صورتی می‌توان به مفهوم اصطلاحی سند دانست که از جمله دارای امضاء، اثر انگشت یا مهر شخصی باشد که سند به او نسبت داده می‌شود.

1-1-2- انواع سند

اگر چه اسناد متنوع می‌باشند در نتیجه می‌توان آن را از جهات گوناگونی تقسیم کرد؛ اما قانون مدنی اسناد را به دو دسته رسمی و عادی تقسیم کرده است (م 1286 ق.م).

1-2-1-1- اسناد رسمی

به موجب ماده 1287 ق.م. «اسنادی که در اداره ثبت اسناد و املاک و یا در دفاتر اسناد رسمی یا در نزد سایر مأمورین رسمی، در حدود صلاحیت آنها و بر طبق مقررات قانونی تنظیم شده باشد، رسمی است».

1-2-1-1- اسناد عادی

در قانون مدنی ایران تعریفی از اسناد عادی ارائه نشده است فقط قانونگذار در ماده 1289 ق.م. می گوید: «غیر از اسناد مذکور در ماده 1287 سایر اسناد عادی است». بموجب ماده 1278 اسنادی که در اداره ثبت اسناد و املاک و یا دفاتر اسناد رسمی یا در نزد مأمورین رسمی در حدود صلاحیت آنها و بر طبق مقررات قانونی تنظیم شده باشد، رسمی است». و نیز ماده 1293 ق.م. می گوید: «هرگاه سند به وسیله یکی از مأمورین رسمی تنظیم اسناد تهیه شده، لیکن، مأمور صلاحیت تنظیم آن سند را نداشته یا رعایت ترتیبات مقرر قانونی را در تنظیم سند نکرده باشد، سند مزبور در صورتی که دارای امضاء یا مهر طرف باشد عادی است».

در نتیجه با توجه به مجموع مواد ذکر شده در فوق می توان گفت هر نوشته ای که قابلیت استناد داشته باشد و در عنوان سند رسمی قرار نگیرد، سند عادی است بشرطی که دارای امضاء، مهر، یا انگشت طرف باشد مگر در مواردی مثل دفاتر تجاری که امضاء و... لازم نمی باشد. سند عادی معمولاً بوسیله افراد تنظیم می شود و دارای تشریفات خاصی نیست. ولی مواردی هم هست که سند عادی بوسیله مأمور رسمی تنظیم می شود که وقتی مأمور رعایت شرایط قانونی را نکرده و یا صلاحیت تنظیم سند رسمی را نداشته باشد. در نتیجه حتی سندی که یکی از ارکان سند رسمی را نداشته باشد اما علی القاعده دارای امضاء، مهر، یا انگشت طرف باشد، عادی است.

1-3-1- وجه افتراق سند رسمی و عادی

الف) سند رسمی لازم الاجراء دارای قدرت اجرایی قوی است، زیرا برای آن می‌توان اجرائیه صادر کرد. در حالیکه سند عادی فاقد قدرت اجرایی است.

ب) سند رسمی در صورتی که مستند دعوا قرار بگیرد قابل قبول است و فقط می‌توان نسبت به آن ادعای جعل کرد و تا زمانی که این ادعا به اثبات نرسیده، سند رسمی از لحاظ تاریخ تنظیم و مفاد و مدلول آن نافذ و معتبر است، در صورتی که سند عادی فاقد چنین ویژگی است و نه تنها می‌توان نسبت به آن ادعای جعل کرد، بلکه می‌توان آن را مورد انکار یا تردید قرار داد (م.1292 ق.م).

ج) در سند رسمی ادعای جعل چون ادعاست، لذا، مدعی باید ادله مربوط به جعلیت آن را به دادگاه ارائه نماید و اثبات کند، اما در سند عادی انکار و تردید چون دفاع محسوب می‌شود، دارنده سند باید ادله‌ای برای اصالت سند به دادگاه ارائه نماید. در صورتی که دارنده سند نتواند نسبت به ادعای جعل یا انکار یا تردید اصالت سند را اثبات کند، سند از شمار دلایل خارج می‌شود (م.219 ق.آ.د.م).

1-1-4- اسناد تجاری

امروزه دنیای تجارت مملو از اسناد متعددی است که اسناد تجاری می‌نامند و روزانه حجم قابل توجهی بین تجار در سراسر جهان مبادله می‌شود علی‌رغم اینکه ممکن است بتوانیم تمامی آنها را به مفهوم عام سند تجاری بدانیم ولی پاره‌ای از این اسناد ممکن است به دلایلی از اهمیت خاصی برخوردار بوده و بیشتر مورد توجه باشند برای این منظور در زیر به بیان مفهوم سند تجاری، اوصاف، طبقه بندی آن و در نهایت جایگاه آن در میان اسناد می‌پردازیم.

1-1-4-1- مفهوم اسناد تجاری

حقوقدانان از ابتدای تصویب قانون تجارت با اتفاق نظر بر این که قانون تعریفی از اسناد تجاری ارائه نکرده است، معتقد هستند که کلمه «اسناد تجاری» دارای مفهومی عامی بوده و شامل تمامی اسنادی می‌شود که تحت شمول آن قرار می‌گیرد، که می‌توان چک، سفته، برات، قبض انبار، سهام

شرکتها و بارنامه را نام برد که با تکیه بر خصوصیات آن اسناد، تعاریفی ذکر نموده‌اند که یک یا چند وصف از اوصاف آن اسناد مبنای تعاریف قرار گرفته است در این تعاریف عمده توجه آنها به اسناد تجاری به مفهوم خاص بود که اسناد «براتی» می‌نامند که شامل چک، سفته و برات هستند که در این قسمت نگاهی به دیدگاه استادان حقوق تجارت می‌اندازیم. حسن ستوده‌تهرانی در کتاب تعریفی از اسناد تجاری به دست می‌دهد که دو وصف «قابلیت انتقال» و «جایگزینی» را بیشتر مورد توجه قرار می‌دهد: «اسناد تجاری صرف‌نظر از معنای کلی که ممکن است داشته باشند به تمامی اسنادی که بین تجار رد و بدل می‌شوند تعمیم داده می‌شود و معمولاً اسناد و اوراقی هستند که قابل معامله بوده و معرف طلبی به سررسید مدت کم می‌باشند. قانون تعریفی از اسناد تجاری ننموده؛ ولی برای هر یک از انواع آن مواردی در قانون تجارت و قوانین مخصوص تعیین شده است که مهم‌ترین آنها عبارتند از: برات، سفته، چک، قبض رسمی انبار، سهام و برگه‌های قرضه» (ستوده‌تهرانی، 1387، 13). محمد صقری نیز تعریفی را از اسناد تجاری (از جنبه حقوقی) ارائه می‌دهد و می‌نویسد: «اسناد براتی یا اسناد تجاری اسنادی است واجد قابلیت انتقال سریع که طلبی کوتاه‌مدت به نفع دارنده بوده و مستقلاً و مستقیماً به کار پرداخت آن می‌آید» (صقری، 1380، 29). بهرام بهرامی هم اسناد تجاری را با این اوصاف تعریف می‌نماید: «هر قسم سندی که در رابطه تجاری فی مابین تجار بایکدیگر و اشخاص دیگر مورد استفاده قرار می‌گیرد را سند تجاری به معنی عام گویند» (بهرامی، 1382، 25) و در ادامه سند تجاری به معنای خاص را تعریف کرده‌اند که: «عبارت است از اسناد تجاری قابل تعامل که نقش جانشینی پول و وسیله پرداخت دیون را دارند» (همان، 26). ربیعا اسکینی هم با مدنظر قرار دادن دو وصف جایگزینی و انتقالی چنین می‌گوید: «اسناد تجاری به معنای عام به اسناد براتی و غیر براتی تقسیم می‌شوند. اسناد براتی اسنادی است که خصایص عمده براتی را دارند؛ یعنی نماینده مبلغی وجه نقد می‌باشند که پرداخت آن در سررسید معین عندالمطالبه پیش‌بینی شده و از طریق ظهرونیسی قابل انتقال است. سایر اسناد تجاری غیر براتی است». وی در بیان خصایص عمده برات از قابلیت ظهرونیسی، ارزش سند به پول منعکس در متن سند، تعهد پرداخت، ویژگی تجریدی تعهدات ناشی از آنها، اعطای تأمین به دارنده سند برای مطالبه و وصول وجه و نیز مسئولیت تضامنی امضاکنندگان سخن به میان می‌آورد (اسکینی، 1384، 6 و 7). تعریفی که بهروز اخلاقی از اسناد تجاری به معنای